19.3.2021 EOAK/1908/2021

Eduskunta, Lakivaliokunta

00102 EDUSKUNTA

Viite: HE 247/2020 vp/ Lisäselvityspyyntö

Esitän oikeusasiamiehen kanslian edustajalle osoitettuihin lisäkysymyksiin kunnioittavasti seuraavaa:

1. *Onko Migrin henkilökunnan osaaminen parantunut vuoden 2016 koulutuksen perusteella? Mitä avustaja osaa mitä Migrin virkamies ei osaa?*

   Minulla ei ole mahdollisuutta ottaa kantaa siihen, kuinka Maahanmuuttoviraston koulutus vuonna 2016 on onnistunut. Vaikka Maahanmuuttoviraston virkamiesten osaaminen epäilemättä on korkealla tasolla, voi oikeudellinen avustaja varmistaa sen, että puhuttelu sujuu asianmukaisella tavalla ja siinä kiinnitetään tasapuolisesti huomiota oikeudellisesti oleellisiin seikkoihin. Avustajan läsnäolo tukee myös esimerkiksi viranomaisen selvittämisvelvollisuuden toteutumista sekä mahdollisen tulevan valituksen laatimista.

2. *Missä tuomioistuimen ulkopuolisissa viranomaisasioissa saa avustajan (erityisesti siis alaikäinen päämies) mukaan jo ennen tuomioistuinkäsittelyä (vammaisasiat, lastenhuostaanotto), lukumääriä?*

   Totean aluksi yleisesti, että oikeusapulain 1 §:n mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja.

   Oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa ja muussa viranomai-

sessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista siten kuin tässä laissa säädetään.

Oikeusapua annetaan näin ollen kaikenlaisissa oikeudellisissa asioissa, joita ovat esimerkiksi:

- avioero, ositus, elatusapu, avioehto
- testamentti, perunkirjoitus, perinnönjako
- velallisen, velkojan tai takaajan avustaminen
- työpalkkasaatava, työsopimuksen purku, irtisanominen
- vuokrasaatava, irtisanominen, häätö
- kauppakirja, kaupanpurku, hinnanalennus
- rikoksesta epäillyn tai rikoksen uhrin avustaminen, lähestymiskielto
- valitukset esimerkiksi toimeentulotukea, huostaanottoa ja Kelan korvauksia koskevissa asioissa.
- ulkomaalaisen valitukset sekä avustaminen turvapaikkapuhuttelussa siten kuin ulkomaalaislain 9:ssä säädetään

Muissa kuin tuomioistuinasioissa avustajaksi ei kuitenkaan pääsääntöisesti voida määrätä yksityistä avustajaa.

Oikeusapulain 8 §:n mukaan ”Oikeusapua antaa julkinen oikeusavustaja. Tuomioistuinasioissa avustajaksi voidaan kuitenkin määrätä myös tehtävään suostumuksensa antanut yksityinen avustaja. Lisäksi yksityinen avustaja voidaan määrätä valtion oikeusaputoimistoista annetun lain (258/ 2002) 10 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa.”

Viimeksi mainittu laki on kumottu, voimassa olevan lain (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä) 12 §:n mukaan

Oikeusavun hakija ohjataan toisen oikeusaputoimiston tai yksityisen avustajan puoleen:

1) jos julkinen oikeusavustaja on esteellinen toimimaan asiassa;
2) jos sen oikeusaputoimiston, jonka puoleen hakija on kääntynyt, julkiset oikeusavustajat eivät työtilanteensa takia voi hoitaa kiireellistä asiaa;
3) jos julkisen oikeusavustajan ja oikeusavun pyytäjän väliltä puuttuu keskinäinen luottamus;
4) jos siinä oikeusaputoimistossa, jonka puoleen hakija on kääntynyt, ei kyetä tarjoamaan palveluja hakijan omalla kielellä suomeksi tai ruotsiksi;
5) muusta perustellusta syystä.

Muussa kuin tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa hakija ohjataan 1 momentin mukaisissa tilanteissa toiseen oikeusaputoimistoon, jos lähin oikeusaputoimisto on kohtuullisen asiointimatkan päässä. Muussa tapauksessa hakija ohjataan yksityisen avustajan puoleen.

3) *Kun tässä esitetään julkisin varoin käytetyn avustajan käyttämistä turvapaikkamenettelyssä, joka on hallintomenettely, onko tämä yhdenvertaista siihen nähden, että muiden haavoittuvassa asemassa olevien osalta näin ei menetellä? Esimerkkinä vaikkapa huostaanotot, kehitysvammaisten erityishuolto, vammaispalvelu, päihdehuolto, omaishoidon tuki, mielenterveysasiat jne joissa voisi olla avustajan käytölle perusteita haavoittuvan aseman perusteella.*

Oikeusvaltiossa kaikille haavoittuvassa asemassa oleville tulee olla mahdollisuus saada tarvitsemaansa oikeusapua. Eri ryhmiä voidaan kohdella eri tavoin, jos tällaiselle kohtelulle on hyväksyttävät perusteet. Erilaisten oikeusapua tarvitsevien ryhmien (esimerkiksi turvapaikanhakijat ja vammaiset) vertaaminen toisiinsa on vaikeaa, koska oikeudellisen avun tarve voi olla hyvinkin erilainen.

Esimerkiksi vammaisia henkilöitä koskevissa asioissa on usein kysymys palveluiden hakemisesta erilaisiin avun- ja tuen tarpeisiin. Heillä ei järjestetä perusteellista ”puhuttelua” (vrt turvapaikkapuhuttelu), johon tarvittaisiin lakimiesavustajaa.

Sosiaalipuolella on sen sijaan monia säännöksiä, jotka velvoittavat viranomaista toimimaan siten, että asiakkaan etu toteutuu (esimerkiksi vammaispalvelulaki 3 §:n velvollisuus selvittää palvelutarve, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 8 §: ”asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu”) eikä useinkaan ehkä sellaista vastakkainasettelua synny, jossa tarvittaisiin julkista oikeusapua, vaan asiat ratkaistaan viranomaisen tai tuomioistuimen toimesta eri lakeihin perustuvilla syillä, kuten esimerkiksi sillä perusteella täyttääkö asiakas palvelunsaamisen edellytykset. Sosiaaliviranomaisilla on myös velvollisuus neuvoa ja ohjata asiakkaita palveluiden tms. hakemisessa (esim. sosiaalihuoltolaki 6 §).

Niillä vammaisilla henkilöillä, jotka eivät pysty viranomaisten myötävaikutuksellakaan itse huolehtimaan oikeuksistaan, on usein edunvalvoja tai muu läheinen (omainen tms.), joka huolehtii heidän eduistaan ja oikeuksistaan. Luonnollisesti edunvalvoja voi kääntyä esim. julkisen oikeusavun puoleen ja saada mahdollisesti

oikeusapua valituksen tekemiseen (esim. hallinto-oikeudelle) tai edunvalvoja voi tehdä valituksen itse.

Holhoustoimilaki 42 §:n mukaan täysi-ikäiselle määrätyn edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen pidettävä asianmukaisena.

Lapsia puolestaan edustaa ja avustaa pääsääntöisesti huoltajat ja tietysti tarvittaessa oikeusapu.

Rikosprosessin osalta voin todeta vertailun vuoksi sen, että esitutkinnassa asianomistajalla ja rikoksesta epäillyllä on oikeus kuulusteluissa käyttää avustajaa. Heillä on oikeus puhua ennen kuulusteluja luottamuksellisesti kyseisen avustajansa kanssa. Avustaja on poliisista riippumaton taho, mutta tarvittaessa poliisi voi auttaa asianomistajaa ottamaan yhteyttä avustajaan. Tietyissä tapauksissa avustaja kustannetaan valtion varoista, muuten avustajan käyttö on omakustanteista.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan jo esitutkintaan seksuaalirikosta koskevissa asioissa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana ja väkivaltarikoksissa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna sekä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Asianomistaja voi myös pyytää, että esitutkinnan ajaksi hänelle määrätään tukihenkilö henkilökohtaiseksi tueksi. Tukihenkilö voidaan määrätä samoin edellytyksin kuin avustajakin.

4) *Kuulemisissa esitettiin näkemys, että turvapaikanhakijalla tulisi olla mahdollisuus valita yksityinen avustaja julkisilla varoilla sekä kuulemisiin että oikeuskäsittelyyn. Onko tällainen menettely käytössä muilla esimerkiksi ensimmäisessä kysymyksessä mainittujen asiaryhmien oikeusavun tarvitsijoilla? Jos ei, millä perusteella se otettaisiin käyttöön juuri vain tässä asiaryhmässä?*

Viittaa soveltuvin osin edelliseen kysymykseen annettuun vastaukseen. Käsitykseni mukaan nyt kyseessä olevassa hallituksen esityksessä pääsääntönä on edelleen se, että hallintovaiheessa oikeusavustajan toimisi julkinen oikeusavustaja. Yksityistä avustajaa olisi mahdollista käyttää valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain 12 §:n mukaisissa tilanteissa.

Esittelijäneuvos Jari Pirjola

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asiahallintajärjestelmässä.